

Maken de babies een come back?

NICO VAN NIMWEGEN EN JOOP DE BEER

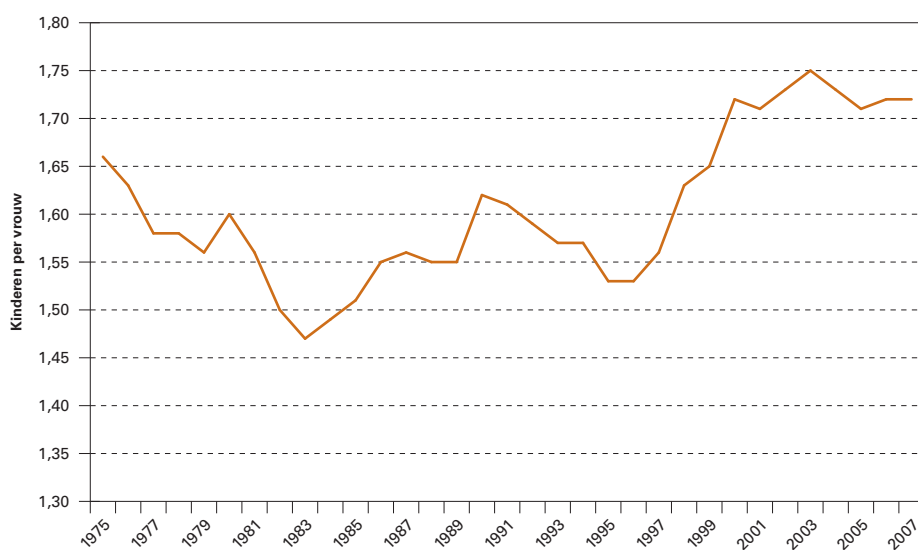
Een recente publicatie in het vooraanstaande wetenschappelijke tijdschrift *Nature* over de relatie tussen het geboortenniveau van een land en de mate van ontwikkeling kwam met verrassende uitkomsten. Dat het geboortecijfer daalt als het ontwikkelingsniveau van een land stijgt was geen nieuws. Wel nieuw was dat in veel landen met een zeer hoog ontwikkelingsniveau het geboortecijfer stijgt in plaats van daalt. Deze opmerkelijke uitkomst gaf direct aanleiding tot hoopvolle commentaren. De bij veel politici en beleidsmakers bestaande zorgen over lage geboortecijfers en de daarmee verband houdende vergrijzing, lage bevolkingsgroei en te verwachten bevolkingsdaling leken direct een stuk lichter. Als we maar rijker worden, lossen deze problemen zich als 'vanzelf' op. Is dat terecht? De onderzoekers zelf zijn voorzichtig en springen niet verder dan hun onderzoekspolstok lang is.

In het onderzoek naar de relatie tussen het geboortenniveau van een land en de mate van ontwikkeling worden twee variabelen vergeleken. De eerste, het geboortenniveau, wordt gemeten met het zogenoemde totaal vruchtbaarheidscijfer (TFR). Deze maat geeft het gemiddeld kindertal aan dat een vrouw zou krijgen als het geboortepatroon dat in een bepaald jaar wordt waargenomen gedurende haar hele leven zou gelden. Deze veelgebruikte vruchtbaarheidsindicator is echter wel afhankelijk van periodeschommelingen. Als bijvoorbeeld in een bepaald jaar veel vrouwen het krijgen van kinderen uitstellen is de TFR voor dat jaar laag. Is er juist sprake van het inhalen van eerder uitgestelde geboorten, dan stijgt de TFR. Het is belangrijk om te onthouden dat er bij deze vruchtbaarheidsmaat sprake is van schommelingen die alles hebben te maken met de timing van het krijgen van kinderen. Oppassen is dus geboden. De onderzoekers weten dit en gebruiken ook een voor inhaal en uitstel van geboorten gecorrigeerd cijfer wat hun conclusies zeker versterkt. Het is echter de vraag of daarmee alle schommelingen zijn weggevangen.

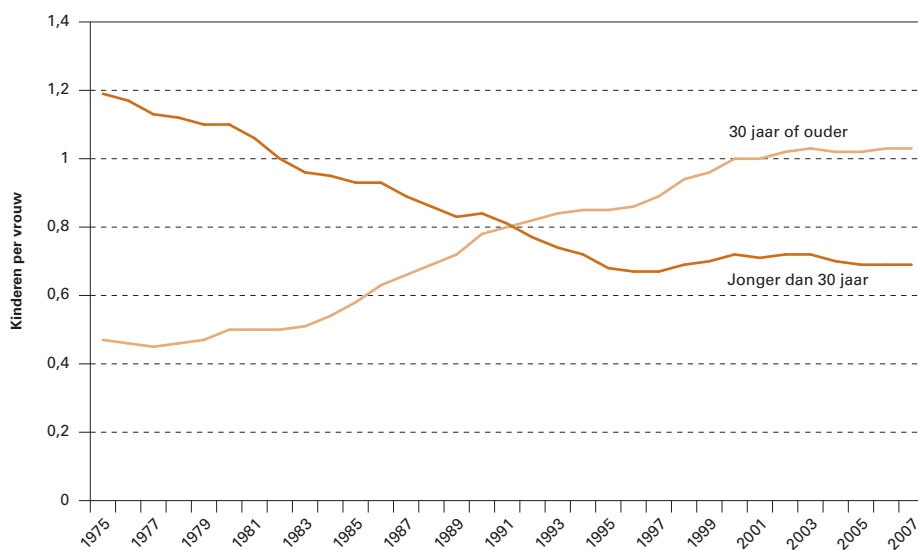
Uitstel en afstel van kinderen in Nederland

Als naar het Nederlandse vruchtbaarheidspatroon wordt gekeken dan blijkt dat het met deze jaarlijkse schommelingen de laatste jaren nogal meevalt. Sinds 2000 ligt onze TFR tussen 1,71 en 1,75 (figuur 1) en dat is overigens ruim boven het Europese gemiddelde. In de jaren daarvoor fluctueerde de TFR wat sterker. Voor een deel kunnen deze schommelingen worden toegeschreven aan de economische conjunctuur. Als het vertrouwen in de economie terugloopt, daalt zo'n twee jaar later de TFR. Dit verklaart de dip van de TFR begin jaren tachtig en halverwege de jaren negentig. De huidige economische crisis zal naar verwachting op afzienbare termijn weer tot een daling in de TFR leiden. De effecten van de conjunctuur zijn evenwel niet blijvend. Een conjuncturele daling in de TFR wordt steevast na enkele jaren weer goedge maakt door een stijging. Er is dus eerder sprake van uitstel dan van afstel van geboorten. Uitstel en afstel zijn sowieso de belangrijkste oorzaken van fluctuaties in de TFR in Nederland in de afgelopen 30 jaar.

Figuur 1. TFR in Nederland

Figuur 2. TFR onderscheiden naar leeftijd

Het feit dat de TFR sinds 2000 op een hoger niveau ligt dan in de periode daarvoor kan vrijwel volledig worden verklaard door het feit dat eerder uitgestelde geboorten alsnog tot babies hebben geleid. Sinds halverwege de jaren zeventig zijn jonge vrouwen in Nederland het krijgen van kinderen gaan uitstellen. De TFR voor vrouwen jonger dan 30 jaar is tussen 1975 en

Foto: Marcel Minnée

demodata

EMIGRATIEPLANNEN

Circa 700.000 inwoners van Nederland hebben plannen om minimaal acht maanden in het buitenland te gaan wonen. Van de mannen van 18 tot en met 62 jaar wil negen procent emigreren, van de vrouwen vijf procent. Vooral allochtonen en jongeren hebben emigratieplannen. Van de allochtone mannen die in Nederland zijn geboren, wil 18 procent tijdelijk of voorgoed in het buitenland gaan wonen, van de autochtone mannen 7 procent. Het aandeel vrouwen met emigratieplannen is beduidend lager, maar ligt onder allochtonen twee keer zo hoog als onder autochtonen. Van de mannen van 18-29 jaar wil 14 procent emigreren, van de dertigplussers 7 procent. Bij vrouwen is dat respectievelijk 10 en 4 procent. Van de mensen met emigratieplannen denkt ruim een derde zeker en een vijfde misschien terug te keren naar Nederland. Vooral jongeren vertrekken tijdelijk naar het buitenland. Van de 18-29-jarigen denkt drie kwart zeker of misschien terug te gaan naar Nederland. Jongeren emigreren vaak om te studeren of te werken, vooral naar Australië of de Verenigde Staten. Van de dertigplussers met emigratieplannen verwacht een derde Nederland voorgoed de rug toe te keren. Ruimte, rust, stilte en natuur zijn de voornaamste drijfveren om te emigreren. Landen als België, Frankrijk, Spanje en Suriname zijn onder dertigplussers geliefd. Sinds de millenniumwisseling is het aantal emigranten geleidelijk gestegen. Van 2006 tot en met 2008 emigreerden jaarlijks 125.000 mensen. Dat aantal is sinds de jaren vijftig van de afgelopen eeuw niet zo hoog geweest (CBS).

1995 met 0,5 kind per vrouw teruggelopen (figuur 2). De uitgestelde geboorten zijn later echter ingehaald. Vanaf begin jaren tachtig is het vruchtbaarheidscijfer van vrouwen van 30 jaar of ouder gaan toenemen. Door deze oudere moeders kwam er een einde aan de daling van de TFR. Tussen 1980 en 2000 steeg het vruchtbaarheidscijfer van vrouwen van 30 jaar of ouder met 0,5 kind per vrouw. Alle uitgestelde geboorten zijn dus ingehaald. Door deze inhaal van geboorten is de TFR eerst geleidelijk en daarna iets sterker toegenomen. Rond 2000 is in Nederland een einde gekomen aan dit inhaal- en uitstelproces en dit verklaart waarom de TFR nu min of meer op een constant niveau ligt. Het relatief hoge niveau van de TFR sinds 2000 in vergelijking met de voorgaande decennia heeft dus niet zoveel te maken met het toegenomen ontwikkelingsniveau van Nederland, zoals het onderzoek suggereert.

Ook als een andere vruchtbaarheidsindicator wordt gebruikt, die naar de ontwikkeling van de

en dat er nog veel onderzoek moet gebeuren. Een snelle conclusie dat het dus vooral de economische factoren zijn die de doorslag geven (in rijke landen worden meer kinderen geboren) vloeit niet uit het onderzoek voort. Trouwens, ook de conclusie dat rijke ouders meer kinderen krijgen (kinderen als een nieuw statussymbool) heeft niets met het onderzoek te maken. De onderzoekers keken naar het kindertal en hadden (jammer genoeg) geen gegevens over de achtergrond van die kinderen. Overigens is er in Nederland sprake van een zogenoemd U-vormig verband tussen welstand en kindertal, waarbij de laagste en de hoogste welstandsgroepen de meeste kinderen krijgen en de middengroepen achterblijven.

Dat het niet alleen om ontwikkeling of welstand gaat die automatisch tot een hoger geboortecijfer leidt, blijkt ook uit de uitzonderingen die in het Nature-artikel worden genoemd. In Aziatische landen met net als Nederland een zeer hoge ontwikkelingscore (Japan, Zuid-Korea) wordt het positieve verband tussen ontwikkeling en kindertal bijvoorbeeld niet gevonden, evenmin als in een rijk land als Canada. Er is kennelijk meer aan de hand dan alleen maar economie. De onderzoekers zoeken de verklaring vooral in factoren die het combineren van werk en gezin vereenvoudigen. Het gaat daarbij om de 'usual suspects' zoals een flexibele arbeidsmarkt, goede kinderopvangvoorzieningen en een gezinsvriendelijk beleid, allemaal zaken die samen kunnen (maar niet hoeven) hangen met een hoge score op de ontwikkelingsindex. Ligt hier een verklaring voor de uitzondering die Canada is? Ook sociaal-culturele opvattingen over de man-vrouw-verhoudingen en daarbij horend emancipatiebeleid spelen echter een belangrijke rol. Dit is de meest waarschijnlijke verklaring waarom het positieve verband tussen ontwikkeling en kindertal niet opgaat voor Japan of Korea, landen met starre man-vrouw rollen. Voor Europa gaat het positieve verband juist wel op voor de Scandinavische landen waar het beter is gesteld met de emancipatie en

Foto: Marcel Minnée

geboorten binnen generaties kijkt (en dus minder gevoelig is voor periodeschommelingen) zien we voor ons land trouwens een redelijk stabiel patroon.

Oorzaak stijgende vruchtbaarheid

De tweede variabele die de onderzoekers gebruiken is de zogenoemde Human Development Index (HDI). Dit is een indicator waarin opleiding, inkomen en gezondheid (levensduur) samen worden genomen. Het is een beetje een samenraapsel en op voorhand is niet duidelijk welke van deze ontwikkelingsfactoren van invloed is op het vruchtbaarheidsniveau. Misschien zijn er nog wel andere oorzaken die ook verband houden met 'ontwikkeling' maar eigenlijk los staan van de index. Kortom, hoe komt de trendbreuk die de onderzoekers menen waar te nemen tot stand? De onderzoekers geven deze vragen zelf heel duidelijk aan. Ze constateren een verband tussen ontwikkeling en geboorte, maar leggen er de nadruk op dat het precieze mechanisme (hoe gaat dat dan) onduidelijk is

Foto: Marcel Minnée

die al jaren een voor Europese begrippen zeer hoog vruchtbaarheidsniveau hebben. Uit onderzoek blijkt ook het belang van meer egalitaire verhoudingen tussen mannen en vrouwen (en bijvoorbeeld ook de rol van de man bij de opvoeding) op de gezinsvorming. In een ander Nature-artikel wordt een goede suggestie gedaan om deze samenhang verder te onderzoeken door de zogenoemde Gender Development Index (GDI) te gebruiken.

Conclusie

Dat in een aantal (niet alle) van de meest ontwikkelde landen een positief statistisch verband bestaat tussen ontwikkeling en kindertal is een belangrijk gegeven. De uitzonderingen die werden gevonden suggereren dat ontwikkeling en economische vooruitgang alleen niet voldoende zijn om een trendbreuk in de vruchtbaarheid te veroorzaken. Er zijn ook veranderingen in de maatschappelijke infrastructuur (arbeidsmarkt, voorzieningen) nodig die het combineren van werk en gezin vereenvoudigen en een meer gelijkwaardige rolverdeling tussen mannen en vrouwen. Hierdoor worden de keuzemogelijkheden van vrouwen en mannen groter en dat is al sinds jaar en dag het uitgangspunt van het beleid in de meeste landen. Deze veranderingen zouden kunnen leiden tot meer babies. Dit is goed nieuws voor landen die met extreem lage vruchtbaarheid worden geconfronteerd (zoals in Centraal-, Oost- en Zuid-Europa) en zich

daar grote zorgen over maken ook en vooral met het oog op de vergrijzing. De vergrijzing zal hier niet door verdwijnen, maar misschien wat geleidelijker verlopen. Of de bevolkingsprognoses flink zullen moeten worden bijgesteld, zoals in Nature wordt gesuggereerd, is de vraag. De wereldprognoses in ieder geval niet voor de korte termijn want het overgrote deel van de landen is nog lang niet aan zo'n hoog ontwikkelingspeil toe dat in het Nature-artikel als drempeel wordt gebruikt. Misschien blijft het bij een kleine aanpassing. Voor de demografische toekomst van Nederland lijkt het onderzoek weinig nieuws te brengen. Hier ligt de vruchtbaarheid al op een relatief hoog niveau en een spectaculaire stijging ligt ook op basis van de bevindingen van het onderzoek niet voor de hand. Het artikel in Nature levert een belangrijke bijdrage aan de discussie over bevolking en ontwikkeling en brengt een uitdagende onderzoeksagenda onder de aandacht waarbij het ook gaat om de rol van overheidsbeleid.

REFERENTIES:

- Myrskylä, Mikko, Hans-Peter Kohler and Francesco C. Billari (2009), *Advances in development reverse fertility declines*. *Nature*, 460(6), pp. 741-743.
- Tuljapurkar, Shripad (2009), *Babies make a comeback*. *Nature*, 460(6), pp. 693-694.

Drs. N. van Nimwegen en **drs. J.A.A. de Beer**, NIDI; e-mail: nimwegen@nidi.nl

OUDERENTERUG NAAR GEBOORTEREGIO

Ouderen wonen vaak niet meer in de regio waar ze zijn geboren. Vooral 55-plussers uit delen van het zuiden en het oosten van Nederland verhuizen op latere leeftijd terug. Van de bijna 4,6 miljoen Nederlandse 55-plussers woonde 40 procent rond de millenniumwisseling niet meer in de regio waar ze vandaan komen. Dat aandeel verschilde opvallend per geboortegemeente en -regio. Van de 55-plussers die in de noordelijke kustgemeenten en Drenthe werden geboren, was meer dan de helft vertrokken. Ouderen uit het zuiden en oosten van het land waren vaker in hun geboorteregio blijven wonen: uit de meeste gemeenten waren minder dan drie op de tien verhuisd. Van de 55-plussers die niet meer in hun geboorteregio woonden, verhuisde 11 procent tussen 1999 en 2005 naar een andere gemeente. Daarvan keerde één op de zeven terug naar hun geboorteregio (CBS).